

Шоптенко С. С.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

FORMS OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

У статті досліджено зміст, особливості та систему форм адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні. Проаналізовано наукові погляди на зміст форми управління та форми адміністративної діяльності. Визначено поняття та ознаки форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. Досліджено види форм адміністративної діяльності. Визначено систему форм адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні.

Ключові слова: форма управління, форма адміністративної діяльності, форма адміністративно-юрисдикційної діяльності, правові форми, неправові форми.

В статье исследовано содержание, особенности и система форм административно-юрисдикционной деятельности правоохранительных органов в Украине. Проанализированы научные взгляды на содержание формы управления и формы административной деятельности. Определено понятие и признаки формы административно-юрисдикционной деятельности правоохранительных органов. Исследованы виды форм административной деятельности. Определена система форм административно-юрисдикционной деятельности правоохранительных органов в Украине.

Ключевые слова: форма управления, форма административной деятельности, форма административно-юрисдикционной деятельности, правовые формы, неправовые формы.

In the article the content, features and system of forms of administrative and jurisdictional law enforcement activity in Ukraine were defined. We analyzed scientific views on the content of government forms and administration forms. The concept and features of forms of administrative and jurisdictional law enforcement activity were defined. We studied forms of administrative activity. The system of forms of administrative and jurisdictional law enforcement activity in Ukraine were defined.

Key words: form of government, form of administrative action, form of administrative-jurisdictional activity, legal form, non-legal form.

Вступ. Конституція України закріпила обов'язок держави в особі її компетентних органів та посадових осіб забезпечувати охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Дане завдання покладається на систему правоохоронних органів, які в підвідомчій сфері забезпечують законність та правопорядок. Діяльність правоохоронних органів знаходить своє вираження у відповідних формах, які відображають різноманітні дії компетентних суб'єктів із реалізації їх владних повноважень, у тому числі у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності. В умовах реформування правоохоронної системи такі форми зазнають постійних змін, що викликано необхідністю розробки нових підходів до виконання її завдань та функцій.

Дослідженню питань адміністративної діяльності правоохоронних органів приділяли увагу такі провідні науковці, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, Ю.П. Битяк, А.П. Гетьман, І.П. Голосніченко, В.Л. Грохольський, С.М. Гусаров, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаків, С.Ф. Константинов, А.М. Куліш, В.І. Олефір, М.І. Панов, В.П. Петков, Т.О. Проценко, О.П. Рябченко, А.О. Селіванов, С.Г. Стеценко, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, Х.П. Ярмачі, О.Н. Ярмиш та інші. У той же час форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів залишилися поза увагою науковців.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення змісту, особливостей та основних видів форм адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати наукові погляди на зміст форми управління та форми адміністративної діяльності; визначити поняття та ознаки форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів; дослідити види форм адміністративної діяльності; визначити систему форм адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні.

Результати дослідження. Адміністративно-юрисдикційна діяльність правоохоронних органів, як і будь-яка інша державно-владна діяльність, має своє зовнішнє вираження, що проявляється у відповідних формах такої діяльності. Вони є досить різноманітними та покликані забезпечити ефективне виконання правоохоронними органами своїх повноважень щодо вирішення адміністративних спорів. Форми адміністративно-юрисдикційної діяльності є досить складним явищем, що потребує детального дослідження виходячи із загальних поглядів на зміст та особливості форми державного управління.

У тлумачному словнику української мови форма – це обриси, контури, зовнішні межі предмета, що

визначають його зовнішній вигляд, конфігурація; пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду; тип, будова, спосіб організації чого-небудь; видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; суворо встановлений порядок у будь-якій справі [1, с. 665]. Тобто формою є зовнішній вираз певного об'єкта, процесу чи явища, те, як ми їх бачимо чи сприймаємо.

В юридичній літературі поняття форми трактується подібним чином. Правові форми визначають як спосіб внутрішньої організації, а також зовнішнього прояву правових норм, який засвідчує їх державну загальнообов'язковість [2, с. 104]. Правові форми досить широко застосовуються в юридичній науці. Вони використовуються для характеристики державного устрою, управлінських процесів, юридично-значимої процесуальної діяльності тощо. Найбільш широко поняття форма вживається для характеристики саме управлінських процесів.

На сьогодні в науці адміністративного права існує досить багато визначень форми державного управління. Так, Ю.П. Битяк розуміє форму управління як зовнішній прояв конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для вирішення поставлених перед ними завдань. Якщо функції управління розкривають основні напрями цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на об'єкти управління, то форми управління – це шляхи здійснення такого цілеспрямованого впливу, тобто форми управління показують, як практично здійснюється управлінська діяльність [3, с. 135–136]. На думку В.Л. Грохольського, форма державного управління являє собою зовнішній вираз конкретних однорідних дій державних органів та їх структурних підрозділів, служб, які мають управлінський характер та здійснюються в межах наданої компетенції з метою реалізації функцій державного управління [4, с. 26]. О.М. Бандурка зазначає, що форма управління – це зовнішній прояв управлінської діяльності, спосіб вираження її змісту в конкретних умовах, тобто це та або інша управлінська дія, що має зовнішній прояв [5, с. 185]. Тобто формами державного управління є зовнішнє вираження діяльності суб'єктів управління з виконання завдань і функцій держави.

Форми управлінської діяльності є не лише зовнішнім вираженням управлінських дій, а й тим, як ці дії відображаються на суб'єктах щодо яких вони застосовуються. У зв'язку із цим В.Я. Малиновський відмічає, що під час визначення форми управлінської діяльності, як правило, мова йде не про дії суб'єктів управління, а про їх зовнішнє вираження (зовнішній вияв), оскільки дії залежно від характеру і форми вираження становлять той чи інший зміст цієї діяльності. Отже, формою державного управління вважають будь-яке зовнішнє вираження конкретних однорідних дій державного органу, його структурних підрозділів та службових осіб, котрі здійснюються з метою реалізації функцій управління [6, с. 424]. Таким чином, учені сходяться на тому, що формами

державного управління є зовнішнє вираження конкретних дій державно-владних суб'єктів із виконання поставлених перед ними завдань. Вони характеризують не самі дії, а те, як вони проявляються та як їх сприймають інші суб'єкти.

Різновидом форм державного управління є форми адміністративної, в тому числі адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. На сьогодні дані поняття в їх загальному вигляді практично не досліджувалися. У той же час у науці адміністративного права широко розглядалися питання форм адміністративної діяльності поліції (міліції) та деяких інших правоохоронних органів. Так, І.П. Голосніченко та Я.Ю. Кондратьєв розуміють її як однорідні за своїм характером та правовою природою групи адміністративних дій, що мають зовнішній вираз, за допомогою яких забезпечуються охорона прав громадян, громадський порядок, громадська безпека та здійснюється боротьба з правопорушеннями [7, с. 104].

В.М. Макаруч визначає форму адміністративної діяльності міліції як зовнішнє вираження змісту адміністративної діяльності, організаційно-правове вираження їх конкретних однорідних дій щодо запобігання та припинення проступків, організації та забезпечення громадського порядку [8, с. 183].

Узагальнюючи вищевикладене, форму адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів можна визначити як зовнішнє вираження сукупності однорідних дій правоохоронних органів із розгляду та вирішення адміністративних спорів, що здійснюється в межах їх компетенції та відповідно до встановленої процедури.

Форма адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів характеризується такими особливостями:

- 1) це зовнішнє вираження конкретних дій;
- 2) реалізується правоохоронними органами в межах наданих їм законодавством повноважень;
- 3) здійснюється у встановленому законом порядку;
- 4) спрямоване на виконання поставлених перед правоохоронними органами завдань та функцій, а саме з метою розгляду та вирішення адміністративних спорів.

Ураховуючи специфіку діяльності кожного правоохоронного органу, поставлені перед ним завдання, різноманітність сфер адміністративно-юрисдикційної діяльності, провадження, що реалізуються, можна виділити велику кількість форм адміністративно-юрисдикційної діяльності. Їх можна класифікувати за різними критеріями.

Найбільш поширеним у науці адміністративного права є поділ форм на правові та неправові. Критерієм для такої класифікації є наявність чи відсутність юридичних наслідків реалізації відповідної форми. Правові форми – це діяльність, яка пов'язана з виконанням юридично значущих дій у чітко встановленому законом порядку. Вони визначаються природою суб'єкта державної влади та його компетенцією у сфері здійснення державно-владних повноважень

[9, с. 110]. Тобто правовими формами адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів є передбачені для них законодавством юридично-значимі дії, спрямовані на забезпечення законності та правопорядку, а також розгляд та вирішення адміністративних спорів.

Найбільш поширеними правовими формами адміністративної діяльності є видання правових актів, індивідуальних актів управління та здійснення інших юридично значимих дій.

Видання правових актів як форма адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів полягає в розробці та прийнятті підзаконних нормативно-правових актів, які закріплюють зміст та порядок реалізації відповідних процедур. Дана форма є різновидом внутрішньоорганізаційної діяльності та зазвичай має розпорядчий характер. У таких правових актах визначаються завдання, що ставляться перед відповідними підрозділами правоохоронних органів, порядок їх виконання та інші аспекти реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень. Поняття та зміст таких нормативно-правових актів впливають із загальних понять правового акту.

Підзаконні нормативно-правові акти за своєю суттю є зовнішніми формами виразу нормативних управлінських рішень – результатів вольового вибору суб'єктом публічного управління певних правил поведінки для об'єктів управління або для свого власного функціонування, способом надання їм загальнообов'язкової сили. Їх змістом виступають прийняті на основі закону рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (їх посадових осіб), що визначають характер і порядок взаємин між громадянами та організаціями в суспільстві. Підзаконний нормативно-правовий акт оформляє в заздалегідь визначеному законом порядку завершення тієї чи іншої стадії управління, владно упорядковує суспільні відносини [10, с. 72–73].

Прикладами правових актів у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів є: Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1376, Інструкція з оформлення органами державної податкової служби матеріалів про адміністративні правопорушення, затверджена Наказом Державної податкової адміністрації України 28.10.2009 № 585, Порядок оформлення Державною фінансовою інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2013 № 1045 та інші. Крім того, це можуть бути більш конкретизовані правові акти, спрямовані на організацію роботи окремого підрозділу (підрозділів) правоохоронного органу або на забезпечення виконання певного завдання. Правові акти можуть стосуватися одного правоохоронного органу або декількох (спільні наказ на виконання певного завдання або співпраці в певній сфері).

Ураховуючи специфіку адміністративно-юрисдикційної діяльності як роботи правоохоронних органів із розгляду та вирішення спірних ситуацій у сфері їх виконавчо-розпорядчої діяльності, можна побачити, що найбільш поширеною правовою формою в цій сфері є видання індивідуальних актів управління. Вони можуть стосуватися як працівників правоохоронних органів, так і інших суб'єктів. Дія таких актів направлена на конкретних суб'єктів, та в більшості випадків це акти разової дії, які припиняються з моменту їх виконання.

Під індивідуальними (адміністративними) актами необхідно розуміти засновані на законах та підзаконних актах Президента та Кабінету Міністрів України, прийняті в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності односторонні, разові вказівки, які спрямовані на виникнення, зміну чи припинення певних правовідносин та потребують обов'язкового виконання особами, до яких вони звернені, з метою організації та забезпечення належної роботи [11, с. 107].

За своїм змістом індивідуальні акти управління можна поділити на внутрішньоуправлінські та зовнішньоправоохоронні. Перші з них характерні для дисциплінарних проваджень та в окремих випадках у провадженнях за скаргами громадян. Серед них найбільш поширеними є накази про застосування до певного працівника дисциплінарного стягнення, про зняття дисциплінарного стягнення, про зобов'язання працівника чи підрозділу вчинити певні дії тощо.

Зовнішньоправоохоронні акти управління характерні для проваджень у справах про адміністративні правопорушення. В окремих випадках вони можуть мати місце й під час розгляду скарг громадян. Прикладами таких актів є постанови у справах про адміністративні правопорушення, протоколи затримання тощо.

Неправові форми безпосереднього юридичного значення не мають і не спричиняють виникнення адміністративно-правових відносин. Такі форми або передують правовим (проведення ревізії, за результатами якої видається юридичний акт), або настають за ними (нарада з приводу реалізації правового акту) [12, с. 202]. Найпоширенішими серед них є організаційні дії, тобто повсякденні й різноманітні прояви управлінської дисципліни, які безпосередньо не спричиняють юридичних наслідків [13, с. 212]. До таких форм відносять проведення нарад, зустрічей, інструктажів, планування тощо.

До неправових форм також належать матеріально-технічні операції. У спеціальній літературі залежно від призначення та засобів виконання виділяються такі матеріально-технічні операції: а) діловодські; б) безпосереднє виконання приписів правових актів, якщо воно має матеріальний (технічний) характер; в) реєстраційні, що мають самостійне значення; г) статистичні; д) інформаційно-довідкові; е) із систематизації матеріалів, у тому числі правових актів; є) інформаційно-технологічні [14, с. 126].

Форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів можна поділити на основні та додаткові. Перші з них мають безпосе-

редне відношення до такої діяльності та за своїм змістом є сукупністю дій, спрямованих на вирішення адміністративного спору (видання нормативно-правових актів та індивідуальних актів управління). Додаткові форми безпосередньо не відображають адміністративно-юрисдикційну діяльність, а є зовнішнім вираженням дій, покликаних сприяти ефективній роботі правоохоронних органів у вказаному напрямку (організаційні дії та матеріально-технічні операції).

Аналіз законодавства дозволяє визначити такі форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів:

- нормотворчість, або видання підзаконних нормативно-правових актів. Дана форма полягає в розробці та зверненні до виконання загальнообов'язкових, формально визначених для відповідних підрозділів чи працівників правил поведінки. Реалізація даної форми адміністративно-юрисдикційної діяльності здійснюється лише чітко визначеним у законодавстві колом суб'єктів, а саме керівним складом відповідних правоохоронних органів. Проявляється вона у виданні наказів, вказівок, розпоряджень тощо;

- видання індивідуальних актів управління. Дії, які виражаються в даній формі, спрямовані на врегулювання конкретних управлінських питань та в більшості випадків стосуються однієї особи або чітко визначеної групи. Вони не запроваджують нових правил поведінки та в більшості випадків спрямовані на врегулювання внутрішньоуправлінських питань. Індивідуальні акти можуть мати і зовнішній вплив, що пов'язано з виконанням правоохоронними органами їх завдань та функцій;

- планування, яке являє собою розробку загальної концепції розвитку системи управління, обґрунтування конкретних завдань, термінів, шляхів їх реалізації, тобто програми дій (заходів) на перспективний період [15, с. 158];

- проведення нарад, колегій, обговорень, круглих столів, семінарів тощо. Дана форма відноситься до організаційних заходів та має за мету колективне вирішення питань організації та діяльності відповідних підрозділів. Дана форма не має нормативного вираження;

- фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Основні форми адміністративно-юрисдикційної діяльності зазвичай знаходять своє закріплення в нормативно-правових актах, які регулюють діяльність того чи іншого правоохоронного органу. Так, наприклад, в Законі України «Про Національну поліцію» вказано, що в роботі Національної поліції зустрічаються такі форми адміністративно-юрисдикційної діяльності: реагування на заяви та повідомлення про адміністративні правопорушення; провадження (процесуальне оформлення) в справах про адміністративні правопорушення; застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; формування баз (банків) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України [16].

Окремо можна виділити форми адміністративно-юрисдикційної діяльності, що використовуються в діяльності голови Національної поліції, а саме: підписання наказів поліції; скасування повністю чи в окремій частині актів територіальних органів поліції; надання доручень, обов'язкових для виконання поліцейськими, державними службовцями і працівниками поліції; затвердження положень про самостійні структурні підрозділи апарату поліції; звільнення зі служби чи державної служби працівників поліції; прийняття у визначеному порядку рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності поліцейських [16].

Закон України «Про Службу безпеки України» визначає такі форми її адміністративно-юрисдикційної діяльності: складання протоколів про адміністративні правопорушення, віднесених законом до компетенції Служби безпеки України, проведення особистого огляду, огляду речей, вилучення речей і документів, застосовувати інших передбачені законом заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення; притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності [17] тощо.

Закон України «Про прокуратуру» визначає форми адміністративно-юрисдикційної діяльності, які використовують у своїй роботі керівники даного правоохоронного органу, а саме: затвердження актів із питань внутрішньої організації діяльності органів прокуратури; звільнення з посад прокурорів у випадках та порядку, встановлених Законом України «Про прокуратуру»; видання наказів із питань, що належать до їх адміністративних повноважень, у межах їх повноважень, на основі та на виконання Конституції і законів України; застосування до прокурорів дисциплінарного стягнення [18] та інші.

Інші правоохоронні органи аналогічно розглянутим також реалізують ряд форм адміністративно-юрисдикційної діяльності, які в загальному вигляді виражаються в процесуальному оформленні проваджень у справах про адміністративні правопорушення, виданні або затвердженні нормативно-правових актів із питань їх діяльності, реалізації дисциплінарних проваджень та накладенні дисциплінарних стягнень.

Закон України «Про звернення громадян» закріпив усну та письмову форми провадження за скаргами громадян.

Кодекс України про адміністративні правопорушення закріплює ряд форм, пов'язаних із здійсненям провадження в справах про адміністративні правопорушення, а саме: складання протоколу про адміністративний проступок, адміністративне затримання, проведення особистого огляду, огляду речей, відсторонення водія від керування транспортним засобом, винесення постанови в справі про адміністративне правопорушення та інші.

Форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів закріплені ще в багатьох законодавчих актах. Вони характеризують безпосередньо юрисдикційні дії та діяльність із забезпечення ефективної роботи правоохоронних

органів. Вони можуть мати місце як у діяльності всіх правоохоронних органів, так і застосовуватися в діяльності окремих із них.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів можна класифікувати наступним чином:

– основні:

1) форми реалізації провадження в справах про адміністративні правопорушення (складання протоколу про адміністративне правопорушення, адміністративне затримання, проведення особистого огляду чи огляду речей, винесення постанови в справі про адміністративне правопорушення та інші);

2) форми здійснення розгляду скарг громадян (усна та письмова);

3) форми, що використовуються під час реалізації дисциплінарного провадження (створення комісії для проведення службового розслідування, видання наказу про відсторонення від виконання посадових обов'язків у зв'язку з проведенням службового розслідування, видання наказу про накладення дисциплінарного стягнення та інші);

4) форми реалізації провадження з оскарження правових актів (проведення перевірки, видання наказу про скасування правового акту та інші);
– додаткові:

1) видання правових актів з організації діяльності правоохоронних органів;

2) видання індивідуальних актів управління:

а) внутрішньоуправлінські (про призначення працівника на посаду, про покладення обов'язків на працівника чи підрозділ, про відрадження особи та інші);

б) зовнішньоправоохоронні (про проведення відпрацювань, про зобов'язання вчинити певні дії тощо);

3) здійснення інших юридично-значимих дій (проведення нарад, перевірок, планування, матеріально-технічні операції та інші).

Дана класифікація є узагальненою та не відображає всього різноманіття форм адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. Вони варіюються в залежності від виконуваних завдань, виду правоохоронного органу, обстановки та обставин події тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – 2-е вид. – К. : АКОНИТ, 2004. – Т. 3: П–Я. – 862 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – Видання 5-те, зі змінами. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
3. Административное право Украины / Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.Н. Гарашук и др.; под ред. проф. Ю.П. Битяка. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
4. Грохольский В.Л. Организационно-правовые засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю / В.Л. Грохольський : за заг. редакцією О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 312 с.
5. Адміністративне право України : [підручник] / [О.М. Бандурка, К.Л. Бугайчук, В.А. Гуменюк та ін.] ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 480 с.
6. Малиновський В.Я. Державне управління / В.Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
7. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / за ред. І.П. Голосніченко. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 177 с.
8. Вакарчук В.Н. Методы и формы административной деятельности участковых инспекторов милиции : дис...канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.Н. Макачук. – М., 1992. – 205 с.
9. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) / Г.В. Атаманчук. – М. : ОАО «НПО «Экономика», 2000. – 302 с.
10. Горбунова Л.М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності : дис.. канд. юрид. наук 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Л.М. Горбунова. – К., 2005. – 224 с.
11. Шоптенко С.С. Адміністративно-правовий статус судової міліції в Україні : дис.. канд. юрид. наук 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / С.С. Шоптенко. – Х., 2011. – 196 с.
12. Колпаков В.К. Адміністративне право України / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
13. Колпаков В.К. Адміністративне право України / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
14. Бахрах Д.Н. Административное право / Д.Н. Бахрах. – М. : Норма, 2000. – 275 с.
15. Коренев А.П. Административное право России. Часть первая / Под редакцией д. ю. н., проф. А.П. Коренева. – М. : МЮИ МВД России; Щит-М, 1998. – 280 с.
16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
17. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. – № 27. – Ст. 382
18. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.